Министерство образования Республики Беларусь

Учреждение образования
«Белорусский государственный педагогический университет
имени Максима Танка»

Исторический факультет

Институт истории Национальной академии наук Беларуси

1917 ГОД В ИСТОРИЧЕСКИХ СУДЬБАХ НАРОДОВ БЕЛАРУСИ

Материалы Международной научно-теоретической конференции

г. Минск, 22 декабря 2017 г.

Минск
БГПУ
2017

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

УДК 94(476)
ББК 63.3(4Беи)
Т936

Печатается по решению Совета исторического факультета БГПУ

Р е д к о л л е г и я:
кандидат исторических наук, доцент *А. В. Касович (отв. ред.);*
кандидат исторических наук, доцент *С. П. Шупляк;*
кандидат исторических наук, доцент *А. А. Корзюк*

Р е ц е н з е н т ы:
доктор исторических наук, профессор *А. П. Житко;*
доктор исторических наук, профессор *А. М. Лютый*

Т936 **1917 год** в исторических судьбах народов Беларуси : материалы Международной научно-теоретической конференции, г. Минск, 22 декабря 2017 г. / Белорус. гос. пед. ун-т им. М. Танка ; редкол.: А. В. Касович (отв. ред.) [и др.]. – Минск : БГПУ, 2017. – 252 с.
ISBN 978-985-541-414-9.

В сборнике представлены материалы исследований ученых Беларуси, России, Казахстана, Туркменистана, студентов, магистрантов, учащихся учреждений общего среднего образования, посвященные 100-летию Октябрьской революции.

Адресуется преподавателям, магистрантам и студентам вузов.

УДК 94(476)
ББК 63.3(4Беи)

ISBN 978-985-541-414-9

© Оформление. БГПУ, 2017

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

13. Средневековый мир в терминах, именах и названиях. – Минск : Беларусь Е. Д. Смирнова Л. П. Сушкевич В. А. Федосик. – Минск : Беларусь, 1999.

РОЛЯ ПАВЕРАЧНЫХ КАМІСІЙ У РЭАЛІЗАЦЫІ АГРАРНАЙ ПАЛІТЫКІ САМАДЗЯРЖАЎЯ Ў БЕЛАРУСІ Ў 60-я гг. XIX ст.

Талмачова С. А.*, кандыдат гістарычных навук, дацэнт, БДПУ, г. Мінск*

Аграрная палітыка ўрада Расійскай імперыі на тэрыторыі Беларусі ў 60-я гг. XIX ст. мела свае асаблівасці. Першапачаткова гэта было звязана з традыцыйнымі формамі землекарыстання сялян Беларусі – абшчыннай і падворнай. Таму заканадаўства 19 лютага 1861 г. прадугледжвала і розныя ўмовы надзялення іх зямлёй на падставе двух «Мясцовых палажэнняў» [4]. У сувязі з паўстаннем 1863–1864 гг. законам ад 1 сакавіка 1863 г. у губернях Віленскай, Гродзенскай, Ковенскай, Мінскай і чатырох паветах Віцебскай адначасова з праверкай павіннасцей адбываўся і перавод на выкуп угоддзяў, якія знаходзіліся ў карыстанні сялян, з паніжэннем на 20 % нормы выкупных плацяжоў [6]. Па даручэнні Аляксандра II міністр унутраных спраў распрацаваў праект новых правілаў аб складзе і парадку дзеянняў паверачных камісій з улікам іх новых абавязкаў. Пасля разгляду ў Галоўным камітэтам аб уладкаванні сельскага стану правілы былі зацверджаны імператарам 9 красавіка 1863 г. [7]. У адпаведнасці з імі ў кожным павеце названых губерняў было створана па адной паверачнай камісіі. Яны складаліся з двух членаў ад урада і міравога пасрэдніка таго ўчастка, у якім праводзілася праверка павіннасцей і вызначэнне выкупных плацяжоў. Адзін член ад урада паверачнай камісіі прызначаўся міністрам унутраных спраў, другі – міністрам фінансаў, старшынёй камісіі станавіўся член ад МУС. Пры гэтым у асаблівай інструкцыі, складзенай Віленскім генерал-губернатарам, адзначалася, што ў выпадку, калі ў павеце быў толькі адзін міравы пасрэднік, то ён удзельнічаў у рабоце паверачнай камісіі на тэрыторыі ўсіх участкаў [13, с. 28]. Такое ўдакладненне было выклікана тым, што ў 1863 г. у сувязі з паўстаннем пачаўся працэс поўнай змены кадравага складу міравых пасрэднікаў, і ў некаторых участках пэўны час пасады заставаліся вакантнымі.

Аднак палітычныя абставіны патрабавалі хуткага вырашэння пазямельнага ўладкавання сялян. Таму ў адпаведнасці з законам ад 22 кастрычніка 1863 г. пры неабходнасці і наяўнасці чыноўнікаў у паветах пачалі ствараццца па дзве і нават па тры паверачныя камісіі [9].

План дзеянняў паверачных камісій вызначаўся мясцовымі губернскімі па сялянскіх справах прысутнасцямі. Для яго складання, а таксама для ўзгаднення агульнага кірунку дзейнасці ў розных паветах губернская прысутнасць запрашала на свае пасяджэнні старшынь павятовых паверачных камісій і па адным міравым пасрэдніку ад кожнага павета, па выбары старшыні прысутнасці (губернатара). Затым губернская па сялянскіх справах прысутнасць ствarала падрабязнае тлумачэнне паверачным

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

камісіям: якімі прыкметамі і ўмовамі яны павінны былі карыстацца пры аднясенні ўчасткаў да аднаго ці іншага з усталяваных разрадаў. Пры гэтым прыкметы і ўмовы вызначаліся пераважна па агульным характары ўчасткаў [1, с. 61].

Сяляне ўскладалі вялікія спадзяванні на вынікі работы паверачных камісій. У красавіку 1863 г. міравы пасрэднік 2-га ўчастка Барысаўскага павета Мінскай губ. П. Сямеўскі дакладаў губернатару А. Кажэўнікаву, што сяляне ўчастка вельмі чакалі пачатку дзеянняў паверачнай камісіі. Па іх меркаванні, яна паменшыць аброк адносна ўстаўных грамат. Сяляне былі перакананы, што новая плата пачнецца з моманту праверкі названых дакументаў. Пры гэтым было немагчымым «переубедить крестьян в том, что прежний размер оброка по уставной грамоте … должен будет остаться и после поверки повинностей поверочною комиссиею до окончательного утверждения выкупного акта в Петербурге, а новый размер оброка только определит выкупные платежи». Сяляне спасылаліся на апублікаваныя цыркуляры генерал-губернатараў, якія абяцалі палягчэнне іх становішча ў выніку працы паверачных камісій [3, арк. 13–13 адв.].

У цэлым умовы праверкі сялянскага надзелу не былі дакладна вызначаны, а агульныя ўказанні Віленскага генерал-губернатара адрозніваліся не толькі недакладнасцю, а часам і процілегласцю. Гэта прыводзіла да таго, што паверачныя камісіі кіраваліся ў рабоце сваімі асабістымі поглядамі, якія не былі своечасова ўзгоднены і ўдакладнены ў адзіным кірунку, як прадугледжвалася правіламі аб рабоце паверачных камісій ад 9 красавіка 1863 г. У выніку недакладнасці вымярэння і праверкі колькасць зямлі ў сялян у большасці выпадкаў у выкупных актах паказвалася няправільна, а межы надзелу ці ўвогуле не вызначаліся, ці калі і вызначаліся, то з памылкамі. Пры гэтым губернскімі па сялянскіх справах прысутнасцямі такія памылкі не заўважаліся, і выкупныя акты зацвярджаліся канчаткова. Між тым пры адмежаванні сялянскага надзелу «в натуре» вельмі часта аказвалася, што паказаны ў выкупных дакументах за сялянамі надзел не адпавядае іх сапраўднаму карыстанню. У такіх выпадках пры прывядзенні выкупнога акта ў выкананне прыходзілася ці адразаць частку зямлі ў сялян, ці дадаваць ім частку фальваркавай зямлі памешчыка [11, арк. 38].

Віленскі генерал-губернатар М. Мураўёў імкнуўся да паскарэння пазямельнага ўладкавання былых часоваабавязаных сялян. Таму ён выдаваў цыркуляры і распараджэнні, якія не ўзгадняў з цэнтральнымі ўладамі. У прыватнасці, у адпаведнасці з арт. 1[illegible] правілаў ад 9 красавіка 1863 г., кожная губернская па сялянскіх справах прысутнасць павінна была распрацаваць сваю інструкцыю паверачным камісіям губерні. Аднак М. Мураўёў замяніў іх агульнай інструкцыяй для ўсяго краю з некаторымі адступленнямі ад асноўных кірункаў, названых у правілах 9 красавіка 1863 г. [11, арк. 9–10].

На дзеянні па праверцы павіннасцей і вызначэнні памераў выкупных плацяжоў адводзілася два гады [1, с. 62]. 19 красавіка 1866 г., у адпаведнасці з палажэннем Галоўнага камітэта па ўладкаванні сельскага стану, генерал-губернатару Паўноч-

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

на-Заходняга краю было прапанавана пасля заканчэння дзеянняў паверачных камісій ліквідаваць іх. У выпадку неабходнасці правядзенне новай праверкі ці выпраўленне выкупных актаў па заўвагах губернскай па сялянскіх справах прысутнасці і Савета міністра ўнутраных спраў ускладалася на мясцовыя з’езды міравых пасрэднікаў [10]. У некаторых мясцовасцях (напрыклад, у Гродзенскай губ.) праверка была скончана ў адведзеныя законам два гады, а ў іншых працягвалася больш доўгі тэрмін. Так, толькі 15 сакавіка 1868 г. Віленскі генерал-губернатар дакладаў міністру ўнутраных спраў аб закрыцці паверачных камісій у Рэчыцкім і Пінскім паветах Мінскай губ. [12, арк. 63].

У Магілёўскай губ. і 8 паветах Віцебскай пазямельнае ўладкаванне былых памешчыцкіх сялян праходзіла інакш. Спыненне абавязковых адносін паміж памешчыкамі і часоваабавязанымі сялянамі адбывалася тут на падставе указа Аляксандра II ад 2 лістапада 1863 г. пераводам устаўных грамат у выкупныя акты [8]. Тут складаная праверка павіннасцей для вызначэння памераў выкупных плацяжоў была заменена простым засведчаннем у правільнасці ўстаўных грамат. Яно ўскладалася на з’езды міравых пасрэднікаў, якім давалася права выпраўлення няправільна складзеных грамат як адносна надзелу, так і павіннасцей. Для такога «удостоверения» з’езд выклікаў упаўнаважаных ад сялян пэўных паселішчаў і прад’яўляў ім устаўную грамату. Калі ўпаўнаважаныя не згаджаліся з правільнасцю граматы, то з’езд даручаў міравому пасрэдніку пасля дазнання на месцы зрабіць у грамаце неабходныя выпраўленні. У некаторых выпадках патрабаваліся тлумачэнні таксама і ад уладальніка ці яго паверанага [1, с. 63–64].

Такім чынам, функцыі паверачных камісій за час іх існавання паступова пашыраліся. Створаныя спачатку для праверкі дакладнасці вылічэння аброчнай павіннасці сялян, камісіі набылі і палітычнае значэнне. Вынікі іх дзейнасці звязваліся з поспехамі падаўлення паўстання 1863–1864 гг. Іх эфектыўнасць напрамую залежала ад кампетэнтнасці членаў, аднак гэтая ўмова далёка не заўсёды магла быць задаволена. Імкненне мясцовых улад хутка закончыць работу па складанні і ўвядзенні выкупных актаў прыводзіла да шматлікіх памылак. Гэта стала прычынай скаргаў і павелічэння напружанасці ў беларускай вёсцы.

Літаратура

1. Катаев, М. М. Местные крестьянские учреждения 1861, 1874 и 1889 гг. : (Ист. очерк их образования и норм деятельности) : Ко дню пятидесятилет. годовщины освобождения крестьян от крепостной зависимости 19 февр. 1911 г.: в 3 т. / сост. М.М. Катаев. – СПб.: Зем. отд. М-ва вн. дел, 1911–1912. – Ч. 2. – 1911. – [2], 127 с.
2. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (далей – НГАБ). – Ф. 242. Воп. Спр. 87.
3. НГАБ. – Ф. 242. Воп. 1. Спр. 88.
4. Полное собрание законов Российской империи (далее – ПСЗРИ). – Собр. 2-е. – Т. 36. – 1861. – Отд. 1. – № 36665.
5. ПСЗРИ. – Собр. 2-е. – Т. 36. – 1861. – Отд. 1. – № 36659.

РЭПАЗІТОРЫЙ БДПУ

6. ПСЗРИ. – Собр. 2-е. – Т. 38. – 1863. – Отд. 1. – № 39337.
7. ПСЗРИ. – Собр. 2-е. – Т. 38. – 1863. – Отд. 1. – № 39463.
8. ПСЗРИ. – Собр. 2-е. – Т. 38. – 1863. – Отд. 1. – № 40172.
9. ПСЗРИ. – Собр. 2-е. – Т. 38. – 1863. – Отд. 2. – № 40145.
10. ПСЗРИ. – Собр. 2-е. – Т. 41. – 1866. – Отд. 1. – № 43212.
11. Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў (далей – РДГА). – Ф. 1291. Воп. 33. 1868 г. Спр. 34.
12. РДГА. – Ф. 1291, оп. 33, 1865 г., д. 531.
13. Сборник правительственных распоряжений по устройству быта крестьян-собственников в Северо-западном крае. – Вильна : Тип. Штаба Вилен. воен. окр., 1864. – [2], VI, 150 с.

ПРАПАНОВЫ МІНСКАГА ТАВАРЫСТВА СЕЛЬСКАЙ ГАСПАДАРКІ ПА ЛІКВІДАЦЫІ СЕРВІТУТАЎ (КАНЕЦ XIX – ПАЧАТАК XX ст.)

Талмачова С. А., *кандыдат гістарычных навук, дацэнт, БДПУ, г. Мінск*
Рубцова В. І., *настаўнік гісторыі і грамадазнаўства, ДзУА «Гімназія № 40 г. Мінска»*

Мінскае таварыства сельскай гаспадаркі было створана ў 1876 г. з мэтай садзейнічання развіццю аграрнага сектара эканомікі губерні. На пасяджэннях арганізацыі вырашаліся важныя пытанні эканамічнага жыцця рэгіёна. Адным з іх была праблема існавання сервітутаў, якія вельмі шкодна адбіваліся на стане гаспадаркі.

Сервітутнае права – пэўнае права сялян на бясплатнае сумеснае карыстанне лугамі, пашамі, лясамі памешчыка. Напрыклад, права на пасьбу жывёлы на ўладальніцкіх землях мелі сяляне больш чым у 1000 маёнткаў Мінскай губерні [1, с. 1]. Ліквідаваць сервітут можна было толькі па дабрачынным пагадненні, але сяляне не імкнуліся пазбавіцца сваіх правоў на бясплатнае карыстанне памешчыцкімі землямі. Заканадаўствам 19 лютага 1861 г. былым прыгонным сялянам давалася права на выкуп ворыўных і сядзібных земляў, а ўсе астатнія ўгоддзі, так неабходныя для вядзення гаспадаркі, заставаліся ва ўласнасці памешчыкаў. Але ў выніку паўстання 1863–1864 гг. сервітутнае права на тэрыторыі Беларусі было адноўлена дзеля прыцягнення сялянства на бок урада. Пры гэтым у дакументах на зямлю толькі ў рэдкіх выпадках былі дакладна адзначаны межы сервітутаў. Памешчыкі не маглі ў поўнай меры распараджацца землямі свайго маёнтку, на якія распаўсюджвалася сервітутнае права. На рубяжы XIX–XX стст. праблема узаемаадносін сялян і землеўладальнікаў набыла асаблівую вастрыню [2].

Мінскае грамадства сельскай гаспадаркі стварыла спецыяльную камісію для распрацоўкі праекта «разверстания сервитутов». У яе склад увайшлі буйныя землеўладальнікі і ўплывовыя дзеячы губерні – граф К. Чапскі, К. Гардзялкоўскі, Е. Любанскі, Б. Ратынскі, К. Незабытоўскі, І. Кукевіч і С. Багдашэўскі. Старшынёй быў абраны У. Масальскі [1, с. 8]. У выніку працы камісія прыйшла да высновы, што захаванне

РЭПАЗІТОРЫЙ БДПУ